

संस्कृत दीपिका

ANSWER KEY
उत्तर पुस्तिका

3

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत। (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए।)
(क) i (ख) iii (ग) ii (घ) i (ङ) ii (च) i
3. स्तंभेन 'अ' सह स्तंभेन 'ब' मेलयत। (स्तंभ 'अ' के साथ स्तंभ 'ब' को मिलाइए।)
(क) ii (ख) iii (ग) iv (घ) v (ङ) i
4. रिक्तस्थानानि पूरयत। (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए।)
(क) लोमशिकायै (ख) खादिष्यति (ग) धमनं (घ) बहिः (ङ) प्रसन्नो
5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत। (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए।)
(क) चञ्चलेन वने जालं विस्तारितम्
(ख) व्याघ्रस्य पिपासा जलं पीत्वा शान्ता अभवत्।
(ग) जलं पीत्वा व्याघ्र अवदत् 'साम्प्रतम् अहम् बुभुक्षितः
अस्मि, इदानीम् अहं त्वां खादिष्यामि।'
(घ) चंचलः 'मातृस्वसः'। इति लोमशिकाम् संबोधितवान्।
(ङ) जाले पुनः बद्धं व्याघ्रः दृष्ट्वा व्याधः प्रसन्नः भूत्वा गृहम् प्रत्यावर्तत।
6. अधोलिखितानि वाक्यानि कः/का, कं/कां प्रति कथयति? (निम्नलिखित वाक्य किसने, किससे कहे?)
(क) व्याघ्रः व्याधम् (ख) व्याघ्रः व्याधम् (ग) नदीजलम् चंचलम् (व्याधम्)
(घ) व्याघ्रः व्याधम् (ङ) वृक्षः चंचलम् (व्याधम्)
7. अधोलिखितानां पदानां संधि विच्छेदं कुरुत। (निम्नलिखित शब्दों सन्धि-विच्छेद कीजिए।)
(क) सः + अचिन्तयत् (ख) व्याधम् + अवदत् (ग) बुभुक्षितः + अस्मि
(घ) दृष्टुम् + इच्छामि (ङ) चञ्चलम् + उपसृत्य

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत। (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए।)
(क) ii (ख) iii (ग) i (घ) ii (ङ) i
3. रिक्तस्थानानि पूरयत। (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए।)
(क) राज्यानां (ख) तथा (ग) भगिनीसप्तकं (घ) वंशवृक्षाणां (ङ) भ्रमणार्थं
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत। (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए।)
(क) प्रयोगोऽयं प्रतीकात्मको वर्तते। कदाचित् सामाजिक-सांस्कृतिक परिदृश्यानां साम्याद्
इमानि राज्यानि 'सप्त भगिन्यः' इति कथ्यन्ते।

- (ख) प्राचीनेतिहासे सप्तभगिन्यः स्वाधीनता आसन्
 (ग) सप्तराज्यानाम् समवायः सप्तभगिन्यः इति कथ्यते ।
 (घ) सप्तभगिनी प्रदेशे वंशवृक्षाः अपि प्राप्यन्ते ।
5. विशेष्य—विशेषणानाम् उचितं मेलयत । (विशेष्य और विशेषण का उचित मिलान कीजिए ।)
 (क) iii (ख) v (ग) i (घ) ii (ङ) iv
6. अधोलिखितानि वाक्यानि कः / का, कं / कां प्रति कथयति? (निम्नलिखित वाक्यों को किसने, किससे कहे?)
 (क) अध्यापिका छात्रान् (ख) स्वरा अध्यापिकां (ग) निकोलसः अध्यापिकां
 (घ) स्वरा अध्यापिकां (ङ) अभिनवः अध्यापिकां
7. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
 (क) वयं सर्वे स्वादेशस्य राज्यानां विषये ज्ञातुमिच्छामः
 (ख) एतदतिरिच्य अष्टः केन्द्रशासितप्रदेशाः अपि सन्ति ।
 (ग) किं अयं प्रदेशः भ्रमणाय समीचीनः?
 (घ) अस्मिन् प्रदेशे हस्तशिल्पानां बाहुल्यं वर्तते ।
 (ङ) एतानि राज्यानि भ्रमणार्थं स्वर्गसदृशानि सन्ति ।
8. छात्र स्वयं करें।

4

सूर्यः आत्मा जगतः (सूर्य संसार की आत्मा है) (The Sun is the Soul of the world)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
 (क) ii (ख) i (ग) iii (घ) i (ङ) iii
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
 (क) सूर्योष्माणां (ख) जीविन्त (ग) शोषयति (घ) रोगकृमिणां (ङ) सर्वव्यवहाराणां
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
 (क) सूर्योदयेन सह दिवसारम्भः भवति ।
 (ख) सूर्योदयात् प्राक् उषाकालः भवति ।
 (ग) वेदे सूर्यस्य वर्णम् कृतम् ।
 (घ) सूर्यस्य नामान्तराणि भास्कर, प्रभाकर—दिवाकर—भानू—आदित्य—अर्क—रवि प्रभृतीनि सन्ति ।
 (ङ) सूर्यः अस्माकं सद्व्यवहाराणां प्रवर्तकः वर्तते ।
5. अधोलिखितानां पदानां संधि—विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि—विच्छेद कीजिए ।)
 (क) सूर्य+उदयः (ङ) जीवनस्य+आधारः
 (ख) दिवस+आरम्भः (च) प्र+उद्भवति
 (ग) सूर्यस्य+एव (छ) सूर्य+उष्माणाम्
 (घ) शस्य+अन्नानि (ज) ग्रीष्म+ऋतौ

6. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)

- (क) सूर्योदय के साथ दिन आरंभ होता है ।
- (ख) सूर्य से हमें प्रकाश और गर्मी मिलती है ।
- (ग) हमारे सब व्यवहारों का प्रवर्तक सूर्य ही है ।
- (घ) सूर्य के प्रकाश से रोग के किटाणु नष्ट होते हैं ।
- (ङ) सूर्य ऊर्जा का अखंड भंडार है ।

7. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)

- (क) सूर्यास्त ऊर्जा गृहीत्वा यन्त्रचालनम् अपि सम्भवति ।
- (ख) वर्षाकाले इन्द्रचापः आकाशे प्रादुर्भवति ।
- (ग) सूर्यः सर्वेषु देवेषु प्रमुखः देवः अस्ति ।
- (घ) भारतीयाः देवपूजनं यज्ञं चापि दिवस काले एव कुर्वन्ति ।
- (ङ) सूर्याम् सर्वजनाः ऊषारश्मिं कथयन्ति ।

5

चन्द्रशेखरःआज़ादः (चंद्रशेखर आज़ाद)
(Chandrashekhar Azad)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)

- (क) i (ख) iii (ग) i (घ) iii

3. स्तंभेन 'अ' सह स्तंभेन 'ब' मेलयत । (स्तंभ 'अ' के साथ स्तंभ 'ब' को मिलाइए ।)

- (क) ii (ख) iii (ग) iv (घ) i

4. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)

- (क) ब्रिटिश युवराजः (ख) प्राङ्गणे (ग) आज़ादस्य (घ) स्वातन्त्र्यज्ञकुण्डे (ङ) बहवः

5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)

- (क) साइमन-समितेः बहिष्कारकाले वयोवद्धं लालालजपतरायं गौरङ्गाः अताडयत् ।
- (ख) वाराणस्यां क्वीन्स कालेज इति नाम्ना ख्यातस्य संस्कृतविद्यालयस्य प्राङ्गणे आजादः बहिष्कारान्दोलनं समचालयत् ।
- (ग) आजादः, भगतसिंहः, शिवरामः, राजगुरुः, जयगोपालश्च मृत्योः मुख्य कारणं गौरङ्गं स्काट-नामनाम् अमारयन् ।
- (घ) "कस्तव पिता?" इति प्रश्नस्य उत्तर 'स्वाभिमानः' अयच्छत् ।

6. अधोलिखितानां क्रियापदानां लकारः पुरुषः वचनञ्च लिखत ।
(निम्नलिखित क्रियापदों के लकार, पुरुष और वचन लिखिए ।)

- (क) लट् लकारः प्रथम पुरुषः बहुवचनम्
- (ख) लङ् लकारः प्रथम पुरुषः एकवचनम्
- (ग) लङ् लकारः प्रथम पुरुषः एकवचनम्
- (घ) लङ् लकारः प्रथम पुरुषः एकवचनम्
- (ङ) लङ् लकारः प्रथम पुरुषः एकवचनम्

7. अधोलिखितानां पदानां संधि विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि—विच्छेद किजिए ।)
- (क) विध + उत्तरदानेन (ख) बहिष्कार + आन्दोलनम् (ग) अल्पवयस्कम् + अपि
(घ) बहिः + गतः (ङ) निः + वस्त्रम् (च) जयगोपालः + च
8. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
- (क) चंद्रशेखर उस समय वाराणसी में पढ़ते थे ।
(ख) आज़ाद प्रयाग के अल्फ्रेड वाटिका में सुखदेवराज के साथ बैठे थे ।
(ग) उन्होंने प्रति बेंत पड़ने पर 'भारत माता की जय' का घोष किया ।
(घ) आज़ाद स्वतंत्रा के प्राप्त के यज्ञकुंड में प्राणों की आहुति देकर वीरगति को प्राप्त हुए ।
(ङ) नाटबावर की बंदूक की गोली आज़ाद की जाँघ में प्रवेश कर गई ।

6

अशोकवनिका (अशोक वाटिका) (Ashok Vatika)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
- (क) i (ख) ii (ग) i (घ) i (ङ) i
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
- (क) कुसुमितैः, सुपुष्पितैः प्रभया, सर्वतः (ख) वनिकायां, पुंगवः चैत्य
4. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
- (क) जैसे नन्दन (स्वर्ग का उद्यान) विबुधोद्यान (देवो का उद्यान) तथा चैत्र रथ कुबेर का उद्यान सुंदर है, वैसे ही (अशोक वाटिका) अतिवृत्त, अचिन्तनीय और दिव्य है, आकर्षक चमक वाली है ।
(ख) इस अशोक वाटिका में उस श्रेष्ठ वानर हनुमान ने दूरस्थ और चकाचौंध वाले चैत्य के महल को देखो ।
5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
- (क) पाठेऽस्मिन् देशः इति शब्दस्य 'स्थानम्' अर्थः अस्ति ।
(ख) कीर्णकारः, पुंनागा, चम्पक, उद्दालका, किंशुक
(ग) वानरपुंगवः चैत्यप्रसादम् ददर्श
(घ) अत्र वानरपुंगवः हनुमानः अस्ति ।
(ङ) उद्यानम् मृगगणाद्विजैः विनोदः रम्यम् ।
6. अधोलिखितानां पदानां संधि—विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि—विच्छेद किजिए ।)
- (क) सर्व+ऋतु+कुसुमैः (ख) सूर्य+ उदय+प्रभाम (ग) सप्तपर्णाः + च
(घ) विबुध + उद्यानम् (ङ) शैल+ इन्द्रम्

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) iii (ख) iii (ग) ii (घ) i (ङ) i
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) गृहात् (ख) अध्ययनमपि (ग) माता लक्ष्मीबाई, खण्डोजी इति
(घ) नववर्षदेशीया (ङ) त्रयोदशः
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
(क) महाराष्ट्रस्य प्रथमा महिला शिक्षिका सावित्री बाई फुले आसीत् ।
(ख) अस्प्रश्यत्वात् तिरस्कृतस्य समुदायस्य बालिकानां कृते सावित्री अपरं विद्यालयं प्रारब्धवती ।
(ग) सामाजिक कुरीतीनां सावित्री विरोधम् अकरोत् ।
(घ) शीर्णवस्त्रावृत्ताः नार्यः जातिगत भेदभावात् कूपात् जलं गृहीतुं वारिताः
(ङ) तस्याः द्वयोः काव्यसङ्कलनयोः नाम्नी 'काव्योफुले' सुबोधरत्नाकर चेति ।
5. अधोलिखितानां पदानां संधि विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि-विच्छेद कीजिए ।)
(क) गहन+ अवबोधाय (ख) महिला+ उत्थानस्य (ग) सार्वजनिकः+ अयम्
(घ) स्वतंत्रतायाः+च (ङ) जल+उद्धरणम् (च) इयम+अस्ति
(छ) अध्ययनम्+अपि (ज) यूयम+इमाम्
6. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
(क) मार्ग में कोई उनके उपर धूल और कोई पत्थर के टुकड़े फेंकता है ।
(ख) यही महाराष्ट्र की पहली महिला शिक्षिका थी ।
(ग) नौ वर्ष वाली वह ज्योतिबा फुले से ब्याह गई ।
(घ) वे स्त्री शिक्षा के प्रबल समर्थक थे ।
(ङ) सामाजिक रूढ़ियों का सावित्री ने मुखर विरोध किया ।
7. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
(क) फलतः केचन नापिताः अस्यां रूढौ सहभागिताम् अत्यजन् ।
(ख) अस्मात् जल ग्रहणे जातिबन्धनम् नास्ति ।
(ग) साहित्यरचनया अपि सावित्री महीयते ।
(घ) इतः परं सा साग्रहम् आङ्ग्लभाषायाः अध्ययनं अपि कृतवती ।
(ङ) इयम् महाराष्ट्रस्य प्रथमा कन्यापाठशाला अस्ति ।

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) iii (ख) i (ग) i (घ) i
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)

(क)तडागाः (ख)निर्मातारोऽपि (ग)मापनकार्ये (घ)अज्ञातनामनः (ङ)एतादृशेभ्यः

4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
(क) तडागाः सम्पूर्णदेशे निर्मायन्तेस्म ।
(ख) गजधराः वास्तुकार रूपे परिचिताः
(ग) गजधराः ग्रामीणसमाजस्य नगरसमाजस्य च नव निर्माणस्य सुरक्षाप्रबन्धस्य च दायित्वं निभालयन्ति स्म ।
(घ) गजधराः सम्माननीयाः
5. रेखाङ्कित पदानि आधृत्य प्रश्न निर्माणं कुरुत । (रेखांकित शब्दों के आधार पर प्रश्नों का निर्माण कीजिए ।)
(क) कस्य (ख) केषां (ग) कानि (घ) कः (ङ) केः
6. छात्र स्वयं करें।
7. अधोलिखितानां पदानां संधि विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि-विच्छेद किजिए ।)
(क) अद्यापि (ख)स्मरण+ अर्थम् (ग)इत्यस्मिन् (घ)एतेषु+एव (ङ)सहसैव
8. अधोलिखित पदानां विलोमार्थकं पदानां लिखत । (निम्नलिखित शब्दों के विलोम शब्द लिखिए ।)
(क) ज्ञातनामानः (ख) विस्मरणार्थम् (ग) पुरातन समाजस्य
(घ) गुरु (ङ) अज्ञानस्य (च) विदेशे

अतिथि देवोभवः (मेहमान देवता होता है) (Guest is God)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे (✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) i (ख) ii (ग) iii (घ) iv (ङ) v
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) शरणागतोत्सुकः (ख) नैवेद्येन (ग) अतिथि महोदयस्य (घ) भारतीयाः जनाः (ङ) देवोभव
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
(क) मनुष्यः यादृशान् ग्रन्थान् पठति, अध्ययनं करोति, तस्यानां प्रभावं तस्योपरि अवश्यमेव पतति ।
(ख) अस्माकं भारतदेशे अतिथि महोदयस्य बहुः सम्मानं क्रियते
(ग) निश्चितं समयमेव तिथिः कथ्यते ।
(घ) अस्माकं शास्त्राः शिक्षां यच्छन्ति यत् अतिथिं देवतुल्य मानयित्वा तस्य सत्कारमनिवार्यम्
(ङ) अतिथि देवतुल्यं भवति
(च) अतिथि महोदयस्य दर्शनेन ईश्वरस्य दर्शनं भवति
(छ) अतिथि कृपातः मानवकल्याणं भवति ।
5. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
जो मनुष्य गृहस्थ आश्रम में रहते हैं उनका परम कर्तव्य है कि यदि कोई अतिथि उनके द्वार पर आता है, तो उसका सतकार अवश्य ही करना चाहिए । अतिथि महोदय का भी परम कर्तव्य है कि उनको कल्याणकारी उपदेश दें । निर्धन-धनवान सभी अपनी सामर्थ्य अनुसार अतिथि का सत्कार करते हैं ।

6. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)

मनुष्यः यादृशान् ग्रन्थान् पठति, अध्ययनं करोति, तस्यानां प्रभावं तस्योपरि अक्षयमेव पतति । अस्माकं सर्वेषु पवित्रेषु ग्रन्थेषु अतिथि देवतुल्यं स्वीकृतम् अस्ति । तस्य सम्मानं परम कर्तव्यम् इति स्वीकृतम् । अतः अस्माकं भारत देशे अतिथि महोदयस्य बहु सम्मानं क्रियते । निश्चित समयमेव तिथिः कथ्यते तथा यस्य आगमनाय तिथिः एव निश्चिता नास्तु तम् अतिथिः कथ्यते अस्माकं शास्त्राः शिक्षां यच्छन्ति यत् अतिथिं देवतुल्य मानयित्वा तस्य सत्कारमनिवार्यम् ।

7. अधोलिखितानां पदानां संधि-विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि-विच्छेद किजिए ।)

(क) शरणगत+उत्सुकः (ख) सत्यम्+उक्तम् (ग) देवः+भवः (घ) सामर्थ्य+अनुसारम्
(ङ) कः+अपि (च) गृहस्थ+आश्रमे (छ) अवश्यम्+एव (ज) परमकर्तव्यम्+अस्ति ।

10

रक्षाबन्धनं पर्वः (रक्षाबंधन का त्यौहार) (Festival of Rakshabandhan)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे (✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)

(क) ii (ख) i (ग) i (घ) ii (ङ) iii

3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)

(क) श्रावणमासस्यः (ख) सप्तर्षीणां (ग) स्त्रीभिः (घ) एकतायाः (ङ) उपाकर्म संस्कारस्यापि

4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)

(क) हुमायूँ—सम्राट रक्षासूत्रं स्वीकृत्य कर्मवत्यः सम्मानरक्षाम् अकरोत् ।

(ख) रक्षाबन्धन दिवसे एव उपाकर्म संस्कारस्यापि विधानमस्ति ।

(ग) भारतशासनेन अयं दिवसः 'संस्कृतदिवसः' रूपेणोद्घोषितः

(घ) रक्षाबन्धन—दिवसे संस्कृतभाषायाः दिवसो भवति ।

(ङ) रक्षाबंधनं एकतायाः पर्वः भवति ।

5. अधोलिखितानां पदानां संधि-विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि-विच्छेद किजिए ।)

(क) स्व+अनुजाम् (ख) विधानम्+ अस्ति (ग) अस्य+उत्सवस्य (घ) रूपेण+ उद्घोषितः

6. अधोलिखित पदानां विलोमार्थकं पदानां लिखत । (निम्नलिखित शब्दों के विलोम शब्द लिखिए ।)

(क) वामहस्तेषु (ख) भ्राता (ग) सम्राज्ञी (घ) विदेशस्य (ङ) अपवित्रम् (च) पादे

7. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)

(क) इस रक्षाबंधन का हमारे समाज में बहुत महत्व है ।

(ख) गुजरात नरेश के साथ युद्ध में चित्तौड़ देश की सहायता की ।

(ग) वहाँ आकर अनुचित कार्य को याद करते हैं ।

(घ) औषधि का लेप करके जल में अनेक बार स्नान करते हैं

(ङ) इस तिथि पर बहनें अपने छोटे और बड़े भाइयों के दाहिने हाथ पर राखी बाँधती हैं ।

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) i (ख) i (ग) i
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) भवन्त्यपेयाः (ख) श्रुत्वा (ग) व्यसनिनः (घ) रोचमानायां, रोचते (ङ) परमं
4. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
(क) साहित्यसङ्गीतकला विहीनः साक्षात् पशुः पुच्छविषाणहीनः
तृणं न खादन्नपि जीवमानः तद्भागधेयं परमं पशूनाम् ।।
(ख) महतां प्रकृतिः सैव वर्धितानां परैरपि ।
न जहाति निजं भावं संख्यासु लाकृतिर्यथा ।।
5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतं लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
(क) प्रथम श्लोके सत्सङ्गते प्रभावो वर्णितः ।
(ख) व्यसनिनः विद्याफलम् नश्यति ।
(ग) लुब्धस्य यशः नश्यति ।
(घ) मधुसूक्तरसं स सृजन्ति ।
(ङ) स्त्रियां रोचमानायां सर्वं कुलं रोचते ।
6. अधोलिखितानि वाक्यानि कृतपदं क्रियापदं च चित्वा लिखत ।
(निम्नलिखित वाक्यों में से कर्ता और क्रिया शब्द छाँटकर लिखिए ।)

	कर्ता	क्रिया		कर्ता	क्रिया
(क)	सन्तः	सृजन्ति	(घ)	मधुमक्षिका	जनयेत
(ख)	दोषाः	भवन्ति	(ङ)	मैत्री	नाशयति
(ग)	गुणाः	सन्ति	(च)	नद्यः	भवन्ति

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) iii (ख) i (ग) iii (घ) ii
3. स्तंभेन 'अ' सह स्तंभेन 'ब' मेलयत । (स्तंभ 'अ' के साथ स्तंभ 'ब' को मिलाइए ।)
(क) ii (ख) iii (ग) iv (घ) v (ङ) i
4. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) ईदगाह (ख) स्नेहेन (ग) त्वया (घ) व्रतिनः (ङ) त्रिंशद

5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
- (क) अद्य ईद—महोत्सवः अस्ति ।
 (ख) अधुना वयं सर्वे ईदगाहं गच्छामः
 (ग) नाजिरः वस्त्राणि ह्यः अक्षालयत्
 (घ) बालकाः बालिकाश्च तत्र क्रीडनकानि क्रीणन्ति
 (ङ) गृहगतानि मित्राणि मिष्टान्नैः सत्कुर्वन्ति ।
6. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
- (क) मैंने तो अपने कपड़े कल ही धो लिए थे ।
 (ख) वहाँ सभी पंक्ति में सम्मिलित होते हैं ।
 (ग) मेरी पूजनीय माता जी मुझे नए वस्त्र नहीं देती ।
 (घ) जल्दी तैयार हो, अन्यथा ईदगाह में बैठने के लिए स्थान नहीं मिलेगा ।
 (ङ) मैं भी तुम्हारे साथ ईदगाह जाऊँगी ।

13

संलापः (वार्तालाप)
(Conversation)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे (✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
- (क) i (ख) iii (ग) i (घ) ii
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
- (क) अनेकान् (ख) जन्तुशालां (ग) मिष्टान्नानि (घ) अल्पाहारगृहम् (ङ) विश्रामं
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
- (क) मणिका प्रभातः च जन्तुशालां गच्छतः
 (ख) तत्र आवां अनेकान् पशून् द्रक्ष्यावः
 (ग) उभौ श्रान्तौ अल्पाहागृहम् गच्छतः
 (घ) अल्पाहारगृहे मिष्टान्नानि, शीतलपेयानि च सन्ति ।
5. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
- प्रभातः—अभिनव! किं जन्तुशालायां सर्पाः अपि भविष्यन्ति?
 अभिनवः—प्रभात! तत्र नागाः, अजगराः कृष्णसर्पाः अन्ये च विविधाः सर्पाः भविष्यन्ति ।
 मणिका—प्रभात! इदानीम् आवां जन्तुशालां गमिष्यावः
 प्रभातः—मणिका! अत्र अल्पाहारगृहम् अपि भविष्यति । तत्र गच्छावः
 मणिकाः—प्रभात! अत्र मिष्टान्नानि, शीतपेयानि च सन्ति ।
6. अधोलिखितान् शब्दान् आधृत्य सार्थकानि वाक्यानि रचयत ।
 (निम्नलिखित शब्दों के आधार पर सार्थक वाक्यों की रचना कीजिए)
- (क) अजाः तृणं चरिष्यन्ति
 (ख) वयं चित्रं रचयामः
 (ग) बालकौ शिक्षिकां नंस्यत ।
 (घ) आवां पुस्तकं पठिष्यावः
 (ङ) त्वं कथां कथयिष्यसि
 (च) रामः लेखं लेखिष्यति ।

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे (✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) ii (ख) i (ग) iii (घ) i (ङ) ii
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) बालुकाभिः (ख) साकं (ग) धीवरैः (घ) नौकाः (ङ) भक्ताः
4. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
नमस्कार है सभी देवों को, पालकों को बार बार नमस्कार है ।
सभी पवित्र देवियों को (भी) बार-बार नमस्कार है ।
5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
(क) बालकाः पादेन कन्दुकं क्षिपति
(ख) अपरैः तरङ्गैः साकं समुच्छलयन्ति ।
(ग) पर्यटकाः नौकाभिः समुद्रविहारं कुर्वन्ति ।
(घ) भक्ताः देवेभ्यः पुष्पाणि अर्पयन्ति ।
6. अधोलिखितानां पदानां संधि विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि-विच्छेद किजिए ।)
(क) देव+आलयम् (घ) देवीभ्यः+च (छ) सम्+उच्छलयन्ति
(ख) नमः+देवभ्यः (ङ) नमः+नमः (ज) पर+ उपकारः
(ग) पालकेभ्यः+नमोनमः (नमः+नमः) (च) श्रुतेन+एव
7. अधोलिखितानि पदानि सह समानार्थकं पदानि मेलयत । (निम्नलिखित शब्दों को समानार्थक शब्दों से मिला ।)
(क) ii (ख) iii (ग) iv (घ) v (ङ) i (च) vii
(छ) viii (ज) ix (झ) x (ञ) vi
8. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
(क) प्रणवः अत्र मित्रै सह क्रीडति
(ख) सः बालुकाभिः गृहं रचयति ।
(ग) अपरैः तरङ्गैः साकं समुच्छलयन्ति
(घ) केचन जनाः प्रातः समुद्रतटं गच्छन्ति
(ङ) तत्र साधवः मनुयः च स्नानन्ति ।

अभ्यासः

1. निम्नलिखित धातु-रूपों में रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।

(क)	अभवत्	अभवताम्	अभवन्
	अभवः	अभवतम्	अभवत
	अभवम्	अभवाव	अभवाम
(ख)	नृत्यति	नृत्यतः	नृत्यन्ति
	नृत्यसि	नृत्यथः	नृत्यथ
	नृत्यामि	नृत्यावः	नृत्यामः
(ग)	हसिष्यति	हसिष्यतः	हसिष्यन्ति
	हसिष्यसि	हसिष्यथः	हसिष्यथ
	हसिष्यामि	हसिष्यावः	हसिष्यामः
(घ)	स्थास्यति	स्थास्यतः	स्थास्यन्तिः
	स्थास्यसि	स्थास्यथः	स्थास्यथ
	स्थास्यामि	स्थास्यावः	स्थास्यामः
(ङ)	नस्यति	नस्यतः	नस्यन्तिः
	नस्यसि	नस्यथः	नस्यथ
	नस्यामि	नस्यावः	नस्यामः
(च)	वदतु	वदताम्	वदन्तु
	वद	वदतम्	वदत
	वदानि	वदाव	वदाम
(छ)	अवसत्	अवसताम्	अवसन्
	अवसः	अवसतम्	अवसत
	अवसम्	अवसाव	अवसाम
(ज)	मेलिष्यति	मेलिष्यतः	मेलिष्यन्ति
	मेलिष्यसि	मेलिष्यथः	मेलिष्यथ
	मेलिष्यामि	मेलिष्यावः	मेलिष्यामः
(झ)	ऐच्छत्	ऐच्छताम्	ऐच्छन्
	ऐच्छः	ऐच्छतम्	ऐच्छत
	ऐच्छम्	ऐच्छाव	ऐच्छाम
(ञ)	रक्षेत्	रक्षेताम्	रक्षेयुः
	रक्षः	रक्षेतम्	रक्षेत्
	रक्षेयम्	रक्षेव	रक्षेम

2. उदाहरण के अनुसार 'स्म' शब्द को जोड़कर भूतकालिक क्रिया बनाइए ।

(क) पठति स्म	(ख) वदति स्म	(ग) करोति स्म	(घ) पतति स्म
(ङ) नयोति स्म	(च) गच्छति स्म	(छ) भक्षति स्म	(ज) चिन्तयति स्म
(झ) पिबति स्म	(ञ) खादति स्म	(ट) पृच्छति स्म	(ठ) त्रोटयति स्म
(ड) तिष्ठति स्म	(ढ) लिखति स्म	(ण) रक्षति स्म	(त) पश्यति स्म
(ध) कथयति स्म	(द) धावति स्म	(ध) हसति स्म	(न) पूजयति स्म

3. निम्नलिखित क्रियापदों के धातु, पुरुष और वचन लिखिए ।

	धातु	पुरुष	वचन
(क)	चर्	प्रथम पुरुष	बहुवचन
(ख)	पश्य / दृश्	प्रथम पुरुष	एकवचन
(ग)	वस्	मध्यम पुरुष	एकवचन
(घ)	चिन्त्	उत्तम पुरुष	एकवचन
(ङ)	इष्-इच्छ्	मध्यम पुरुष	एकवचन
(च)	मिल्	प्रथम पुरुष	एकवचन
(छ)	भू	प्रथम पुरुष	एकवचन
(ज)	मिल्	मध्यम पुरुष	द्विवचन
(झ)	तिष्ठ्	प्रथम पुरुष	एकवचन
(ञ)	नय्	मध्यम पुरुष	बहुवचन
(ट)	पश्य / दृश्	उत्तम पुरुष	एकवचन
(ठ)	पिब्	प्रथम पुरुष	एकवचन
(ड)	कृ	प्रथम पुरुष	बहुवचन
(ढ)	पूज्	उत्तम पुरुष	एकवचन
(ण)	पश्य / दृश्	प्रथम पुरुष	एकवचन

4. निम्नलिखित वाक्यों के नीचे दिए गए विकल्पों में से उचित धातु रूप का विकल्प चुनकर रिक्त स्थान भरिए ।।

(क) i (ख) .iii (ग) ii (घ) i (ङ) ii (च) i

5. निम्नलिखित प्रश्नों के नीचे दिए गए विकल्पों में से उचित विकल्प चुनिए ।

(क) .iii (ख) i (ग) i (घ) दृश् (ङ) i

18

पर्यायाः शब्दाः (पर्यायवाची शब्द)
(Synonyms)

अभ्यासः

1. निम्नलिखित शब्दों के दो-दो पर्याय लिखिए ।

(क) विहगः द्विजः (ख) तरुः पादप (ग) धरा भू
(घ) पवनः अनिल (ङ) सुता आत्मजा (च) राकेशः निशाकरः

19

विपर्यायाः शब्दाः (विलोम शब्द)
(Antonyms)

अभ्यासः

1. निम्नलिखित शब्दों के विलोम शब्द लिखिए ।

(क) नूतनम् (ख) पापम् (ग) अग्रजः (घ) निन्दा (ङ) तीव्रम्
(च) मित्रम् (छ) अस्थिरः (ज) परार्थः (झ) विषम् (ञ) अधः

अभ्यासः

- अस्वस्थतायाः हेतोः द्वयोः दिवसयोः अवकाशार्थं मुख्याध्यापकं प्रति प्रार्थना-पत्रे प्रदत्तैः शब्दैः रिक्त स्थानानि पूरयत । (अस्वस्थ होने के कारण दो दिन के अवकाश के लिए मुख्याध्यापक को लिखे गए प्रार्थना-पत्र में मञ्जूषा में दिए गए शब्दों के द्वारा रिक्त स्थानों को पूरा कीजिए ।)
 (1) सेवायाम् (2) कखग विद्यालयः (3) श्रीमन् (4) सविनयं (5) ज्वरेण
 (6) कारणात् (7) आगन्तुम् (8) अवकाशं (9) यत् (10) भविष्यति
- स्वविद्यालयस्य प्रधानाचार्यं प्रति आवश्यक-कार्यार्थं लिखितं-कार्यार्थं लिखितं प्रार्थनापत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तैः शब्दैः सह पूरयत । (अपने विद्यालय के प्रधानाचार्य को घर में आवश्यक कार्य के लिए लिखे गए प्रार्थना-पत्र को मञ्जूषा में दिए गए शब्दों से पूरा कीजिए ।)
 (क) महोदयः (ख) श्रीमन् (ग) निवेदनम् (घ) मासस्य (ङ) विवाहः
 (च) तारिकायाम् (छ) इच्छामि (ज) अवकाशं (झ) प्रार्थना (ञ) भवतां
- पुस्तक प्रेषणार्थं प्रकाशकं प्रति लिखिते पत्रे मञ्जूषायां प्रदत्तैः पदैः रिक्त स्थानानि पूरयित्वा लिखत । (पुस्तक भेजने के लिए प्रकाशक को लिखे गए पत्र में मञ्जूषा में दिए गए शब्दों से रिक्त स्थानों को पूरा करके लिखिए)
 (क) प्रकाशक महोदयः (ख) मन्ये (ग) नमस्कारः (घ) मान्याः (ङ) पुस्तकानि
 (च) एतानि (छ) सुलभानि (ज) अधोलिखितानि (झ) प्रेषणीयानि (ञ) विश्वस्तः
- जन्मदिवसस्य उत्सवे मित्रं प्रति लिखितं निमन्त्रणपत्रं मञ्जूषातः उचितं पदं चित्वा सम्पूरयत ।
 (जन्मदिन के उत्सव पर मित्र को लिखे गए निमन्त्रण-पत्र को मञ्जूषा से उचित पद चुनकर पूरा कीजिए ।)
 (क) सप्रेम नमस्तेः (ख) तत्रास्तु (ग) समाचारः (घ) प्रतिवर्षम् (ङ) जन्मदिवसः
 (च) तारिकायां (छ) निमन्त्रणम् (ज) सपिपरिवारः (झ) समारोहस्य (ञ) प्रणामाः
- जन्मदिवसस्य उत्सवे मित्रं प्रति लिखितं निमन्त्रणपत्रं मञ्जूषातः उचितं पदं चित्वा सम्पूरयत ।
 (जन्मदिन के उत्सव पर मित्र को लिखे गए निमन्त्रण-पत्र को मञ्जूषा से उचित पद चुनकर पूरा कीजिए ।)
 (क) सेवायाम् (ख) श्रीमन् (ग) निवेदनम् (घ) भ्रातुः (ङ) हरिद्वारनगरं
 (च) अवकाशं (छ) अनुग्रहणन्तु (ज) सधन्यवादम् (झ) भवदीयः (ञ) शिष्यः

अभ्यासः

- चित्रं दृष्ट्वा शब्द-सूची (मञ्जूषा) सहायता संस्कृतेन च वाक्यानि रचयत ।

(क) एषा संस्कृत अध्यापिका अस्ति ।
 (ख) सा कक्षायाम् पाठयति ।
 (ग) छात्राः संस्कृत-पुस्तकं धारयन्ति ।
 (घ) ते पठन्ति लिखन्ति च ।
 (ङ) अध्यापिका श्यामपट्टे प्रश्नम् लिखति ।

2. (क) इदं चित्रं वर्षाकालस्य अस्ति ।
 (ख) चित्रे बालाः वर्षाजले क्रीडन्ति ।
 (ग) एकः बालकः छत्रं धारयति ।
 (घ) एका बालिका कर्गदनीका तारयति ।
 (ङ) मेघाः वेगेन वर्षन्ति ।

3. (क) इदं पुस्तकालस्य चित्रम् अस्ति ।
 (ख) अत्र अनेके छात्राः पठन्ति ।
 (ग) ते पुस्तकानि समाचारपत्राणि च पठन्ति ।
 (घ) पुस्तकालये अनेकानि पुस्तकानि सन्ति ।
 (ङ) केचन् छात्राः पुस्तकानि चिन्वन्ति ।
5. (क) इदम् उपवनस्य चित्रम् अस्ति ।
 (ख) उपवने पुष्पाणि सन्ति ।
 (ग) पुष्पाणि विकसितानि सन्ति ।
 (घ) बालिका दोलाम् दोलयति ।
 (ङ) तडागे द्वे वर्तिके स्तः ।
7. (क) इदं चित्रं विद्यालयस्य प्राङ्गणस्य अस्ति ।
 (ख) चित्रे प्राधानाचार्यः छात्रैः सह वृक्षाणि आरोपयति ।
 (ग) छात्राः जलपात्रेण वृक्षान् सिञ्चन्ति ।
 (घ) एतत् पर्यावरण दृष्ट्या महत्वपूर्णम् अस्ति ।
 (ङ) सर्वे प्रसन्नाः सन्ति ।
4. (क) एतत् दीपावली पर्वस्य चित्रम् अस्ति ।
 (ख) अत्र सर्वे जनाः उत्सवे प्रसन्नाः प्रतीयन्ते ।
 (ग) माता तैल-दीपकान् प्रज्वालयति ।
 (घ) बालकः स्फोटकपदार्थेन क्रीडति ।
 (ङ) गृहं दीपैः प्रकाशेन च च सुसज्जितम् अस्ति ।
6. (क) इदं जन्तुशालायाः चित्रम् अस्ति ।
 (ख) बालकाः इतस्ततः भ्रमन्ति ।
 (ग) बालकाः वार्तालापं कुर्वन्ति ।
 (घ) पञ्जरे विविधाः जन्तवः सन्ति ।
 (ङ) वानरौ कूर्दते ।
8. (क) अस्मिन् चित्रे होलिकोत्सवस्य वर्णनम् अस्ति ।
 (ख) बालाः गृहेभ्यः बहिः क्रीडन्ति ।
 (ग) ते परस्परं वर्णेः क्रीडन्ति ।
 (घ) केचन् बालाः पिचकारी-यन्त्रस्य उपयोगं कुर्वन्ति ।
 (ङ) सर्वे बालाः प्रसन्नाः सन्ति ।

22

वार्तालापः एवं संवाद-लेखनम् (बातचीतः और संवाद-लेखन) (Conversation and Dialogue writing)

अभ्यासः

1. अधोलिखितं वार्तालापं मञ्जूषातः उचित पदानि विचित्य सम्पूरयत ।
 (निम्नलिखित वार्तालाप को मञ्जूषा से उचित पद चुनकर पूरा कीजिए)

1. (क) उद्यानम् (ख) त्वया (ग) धूम्रपानं (घ) अद्यत्वे (ङ) चलिष्यामि
2. (क) जन्मदिवसः (ख) भ्रातुः (ग) अनुजः (घ) कक्षायाम् (ङ) कस्मिन्
3. (क) गृहकार्यं (ख) प्रगतिविवरणिका (ग) स्यूते (घ) न्यूनाः (ङ) वृथा
4. (क) पश्यसि (ख) जीवनरक्षकाः (ग) इच्छामि (घ) विक्रीय (ङ) प्राणान्
5. (क) कक्षायाम् (ख) तव (ग) कस्मात् (घ) केन्द्रीयविद्यालयात् (ङ) स्थानान्तरणवशात्
6. (क) गच्छति (ख) विद्यालयं (ग) करिष्यसि (घ) छात्राः (ङ) कार्यं
7. (क) उत्सवः (ख) वस्त्राणि (ग) मिष्टान्नं (घ) बान्धवेभ्यः (ङ) विफोटकपदार्थान्
8. (क) ध्वजारोहणं (ख) सांस्कृतिककार्यक्रमान् (ग) ध्वजस्य (घ) त्रिवर्णः (ङ) त्रयः वर्णाः
9. (क) बाले! किं तव नाम (ख) अहम् देहलीनगरात् आगच्छामि ।
 (ग) विद्याभ्यासार्थम् (घ) कुत्र पठिष्यसि त्वम्? (ङ) अहम् अपि तत्रैव पठामि ।
10. (क) अहम् आपणं गच्छामि । (ख) अहं स्वमात्रे औषधिम् आनेतुम् गच्छामि ।
 (ग) अहम् अपि गमिष्यामि (घ) मम माता ज्वरेण पीडिता अस्ति (ङ) आम् चलामि ।

11. (क) अहं सर्वथा कुशला अस्मि ।
 (ख) अहं तु स्व-विद्यालय आयोजितं 'विश्वपर्यावरणादिवसः' इति कार्यक्रमं चिन्तयामि ।
 (ग) एषः दिवसः जूनमासस्य पञ्चम्यां तारिकायां भवति ।
 (घ) वयम् एकस्याः लघुनाटिकायाः प्रस्तुतिं करिष्यामः
 (ङ) 'रमणीया हि सृष्टिरेषा' इति भविष्यति ।
12. (क) यदा वसन्तागमनं भवति तदा कोकिलः कूजति ।
 (ख) यदा वृष्टिः सुष्ठु भवति तदा कृषकाः नन्दन्ति ।
 (ग) सम्यक गृहीतम्
 (घ) बुधवासरः भविष्यति
 (ङ) सोमवासरः आसीत् ।

23

अपठित अवबोधनम्
 (Unseen Passage)

अभ्यासः

1. 1. एकपदेन उत्तरत ।:
 (i) ख (ii) क (iii) ग (iv) घ
 2. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।:
 (i) मुनिना सह शिष्याभ्रमणाय अगच्छन्
 (ii) आश्रमस्य कुलपतिः एकः मुनिः आसीत्
 3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
 (i) ख (ii) क
2. 1. एकपदेन उत्तरत ।:
 (i) क (ii) क (iii) ख (iv) ग
 2. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।:
 (i) पर्वतराजः हिमालयः उत्तरदिशायां मुकुटमणि इव राजते ।
 (ii) भारते श्री रामः, श्री कृष्णः, महात्मा बुद्ध, विवेकानन्दः, दयानन्दः तथा अन्ये महापुरुषा अभवन् ।
 3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
 (i) घ (ii) क
3. 1. एकपदेन उत्तरत ।:
 (i) ख (ii) क (iii) घ (iv) ग
 2. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।:
 (i) शङ्कराचार्यस्य पालनम् माता अकरोत्
 (ii) सः शीघ्रमेव कुलोचिताः विद्याः अधीतवान् ।
 3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
 (i) क (ii) ख

4. 1. एकपदेन उत्तरत ।
 (i) ख (ii) घ (iii) ग (iv) क
 2. पुर्णवाक्येन उत्तरत ।
 (i) सः धैर्येण देशस्य सेवाकार्यम् अकरोत् ।
 (ii) आङ्गलशासकाः तस्मै बहूनि दुःखानि अयच्छन् ।
 3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
 (i) क (ii) ग
5. 1. एकपदेन उत्तरत ।
 (i) ग (ii) क (iii) घ (iv) ग
 2. पुर्णवाक्येन उत्तरत ।
 (i) गिरिराजः भारतवर्षस्य प्रहरी इव दृश्यते ।
 (ii) अस्माकं कृते भारतं कर्मभूमिः पुण्यभूमिः च वर्तते ।
 3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
 (i) क (ii) ख
6. 1. एकपदेन उत्तरत ।
 (i) क (ii) ग (iii) घ (iv) ख
 2. पुर्णवाक्येन उत्तरत ।
 (i) उलूकः लक्ष्म्याः वाहनम् ।
 (ii) अमेरिकादेशे भारतीय संस्कृत्या प्रचारं विवेकानंदः करोति स्म ।
 3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
 (i) क (ii) घ
7. 1. एकपदेन उत्तरत ।
 (i) ख (ii) घ (iii) ख (iv) क
 2. पुर्णवाक्येन उत्तरत ।
 (i) सुमनः संगत् कीटः भगवतः शिवस्य शिरसि आरोहति ।
 (ii) सद्गुण सम्पन्नो नरः शरीरेण, मनसा, बुद्ध्या, इन्द्रियैः च स्वस्थतरो जायते ।
 3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
 (i) क (ii) घ
8. 1. एकपदेन उत्तरत ।
 (i) क (ii) ख (iii) ग (iv) ख
 2. पुर्णवाक्येन उत्तरत ।
 (i) यः गङ्गां प्रति पूर्णरूपेण समर्पितो भवति, तस्य जीवनं धन्यं भवति ।
 (ii) यः गङ्गायाः नामानि गुणान् च सदा स्मरति सः श्रेष्ठः कथ्यते ।
 3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
 (i) क (ii) घ

दीर्घ गद्यांश

10. 1. एकपदेन उत्तरत ।
(i) ख (ii) क (iii) घ (iv) ख
2. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।
(i) बुद्धः गौतमीं अकथयत् यत् जातस्य हि निधनम् अवश्यमेव भवति ।
(ii) गौतम्या भृतं पुत्रं पुनः उज्जीर्वायंतु प्रार्थितम् ।
3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
(i) ख (ii) क (iii) ग (iv) ख
4. विद्यार्थी स्वयं लिखें ।
11. 1. एकपदेन उत्तरत ।
(i) घ (ii) क (iii) घ (iv) क
2. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।
(i) संसारे सज्जनाः दुर्जनाः चापि सन्ति
(ii) भवभूतिना उक्तम्—“सत्संगजानि” निधनान्यपि तारयन्ति ।
3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
(i) ग (ii) क (iii) ख (iv) ग
4. विद्यार्थी स्वयं लिखें ।
12. 1. एकपदेन उत्तरत ।
(i) घ (ii) क (iii) ख (iv) क
2. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।
(i) यदा गजः आगतः तदा शिष्यः धावितवन्तः ।
(ii) शिष्यः अवदत् “गुरुवर्य! भवदीभः एव शिक्षितं यत् ईश्वरं सर्वेषु अस्ति । अतः अहम् गजे अपि ईश्वरं मत्वा तत्र अतिष्ठम् इति ।”
3. निर्देशानुसारं उत्तरत ।
(i) ख (ii) क (iii) ग (iv) ख
4. विद्यार्थी स्वयं लिखें ।

